

Eesti Kirjameeste Seltsi pedagoogiline tegevus.

Eesti Kirjameeste Seltsi kultuurilooline tagasein.

1849., 1856 (1857) ja 1866. aasta seadusandlikud reformid tõid enesega kaasa meie talurahva materiaalse ja õigusliku olukorra paranemise, kuigi mitte järsku, siis vähemalt löid alused selleks paranemiseks pikemaööda. Ühes sellega kasvas ka tung hariduse järele. Nõnda kirjutab M. Lipp selle ajajärgu kohta:

"Kooli asjus võib meie rahvas ka oma nõu ja jõuga ühes rääkida, sest ta ise on ärkama hakanud. Ka tema väline elujõud on paranenud. Orjajatest teomeestest on 1849. aasta seaduse põhjal rentnikud saanud; rentnikkudest saavad pärisomanikud. Neil on oma tuba, oma luba. Nad hakkavad omalastele ka vaimuvara soovima. Neil on enam jõudu ka oma kooli kasuks ohvrit kanda." 1)

Nende ühiskondlike ja majanduslike muudatuste tagajärjeks oli koolide arvu võrrelemisi kiire kasv. Sama M. Lipu järele oli Liivimaal

1856. aastal	102	kihalkonnakooli	ja	521	vallakooli
1871/72.	"	112	"	517	"
1881/82.	"	126	"	959	"

2)

Niisugune koolivõrgu kiire tihenemine ja koolile asetatavate nõudmiste järjekindel kasv sundis maa valitsejaid võtma ette mitmesuguseid muudatusi koolide suhtes ka seadusandlikul teel. Nii näit. määratakse 1871. aastal sellekohase määrusega Liivinaa õpetajad ^{toetavad endale} majanduslikult, mis koolitöö edukust tõstab, kuna 1874. aastal nii valla- kui ka kihalkonnakoolidele kindlad õppekavad ette kirjutatakse. Nende uute õppekavade järele langeb juba üheklässiliseski vallakoolis kaunis suur hulk tunde niisuguste ilmlikkudele õppeainetele, nagu arvutamine, võõrad keeled, maateadus jne. Tundide jaotus oli 1874. aasta õppekava järgi järgmine:

emakeel	12	tundi	nädalas	(vähemalt 8)
usuõpetus	5	"	"	
rehkendamine	6	"	"	
võõrad keeled	4	"	"	
maadeteadus	2	"	"	
laulmine	3	"	"	

3)

1) M. Lipp. Kodumaa kiriku- ja hariduse lugu II, 2.lk. 134

2) Ibid. lk. 134, 140

3) Ibid. 140

Niisugune elbumine koollialal on ärkamisajale üks iseloomuliku-
maid nantusi. See aitab tõsta eestl^{la}ste rahvuslikku iseteadvust,
annab hoogu nende rahvuslikele ja majanduslikele taotlustele jne.
Ühes kindlama õigusliku alusega muutus ka koolitöö sisu. Kuni siia-
maani olid valla- ja kihelkonnakoolid oma hariduse sisu ja ideaalide
poolest täielikus sõltuvuses kirikust, nagu ülevalvetanende töö üle-
gi teostas peamiselt kirikuõpetaja. Noortsugu valmistati ette peami-
selt haavataguse elu "õndsusele", püüdes sihilikult vältida ja koguni
aktiivselt tõrjuda eemale kõike, mis kuidagi viisi oleks võinud tõsta
noore talurahva rahvuslikku iseteadvust või sotsiaalse ühekohtu nä-
gemist. Mitte kogemata polnud see nii, et tookordsed õpilased põhjali-
kult tundsid küll juudi rahva ajalugu, ilma et sõnagi oleksid kuulnud
enda rahva minevikust, et nad pääst teadsid küll Palestiina jõed ja
mäed, kodumaa geograafiast aga harva mõne sõna kuulsid. Kõrgemates
koolides ja isegi juba kihelkonnakoolis seltsisid säärasele vilda-
kale haridusideaalile veel ümberrahvustamisepüüded, mispärast pole
ime, et selle ajastu haritlased peaaegu kõik oma rahvale kaduma
läksid. "Kes juba saksa keelt oli õppinud ja õpetatud rahva riided
selga pani, see ei tehtinud ennast enam eestlaseks nimetada"¹⁾

Rahvusromantiline liikumine haarab esialgu endaga kaasa küll
ainult üksikuid hariduse lätetele pääsnud noori, kuid ajajooksul hak-
kavad uued haridusideaalid kajastuma ikka laiemates ringkondades.
Juhtivaks kihiks kujuneb seejuures peamiselt õpetajaskond ala- ja
kihelkonnakoolides. Iseloomustavad on selle aja kohta C. R. Jakobsoni
sõnad: "Mis meie eesti rahvast loodame, seda võime üksnes tema tule-
vasest soost loota; kui aga meie noortsugu ikka päälle vanas tuimuses
üles kasvatatakse, millal algab siis uus aeg?"²⁾ Sellest nähtub, et
uue aja vaim kaugeltki kergesti täiskasvanute hulgas ³⁾ levinenud.
Saksastunud kirikuõpetajaskond mõisnike kaasabil avaldas ärkavale
rahvuslusele tugevat vastusurvet, mille tagajärjel hulk ~~xxxx~~ valla-
ja kihelkonnakoolide õpetajaid repressioonide osaliseks said. Radi-
kaalsemaid õpetajaid hakkas "ametist ära lendama kui vareseid", kir-
jutab J. Kurrik.³⁾

1) V. Reiman. Eesti Kultuura II, lk. 65

2) "Eesti Kirjandus" 1913 lk. 120

3) "Eesti kirjandus" 1922 lk. 187

laulmisele	3 t. nädalas
maadeteadusele	2 " "

Kui siinjuures meelde tuletada veel seda, et 1849. a. Valgas lätlase J. Zimse juhatusel tegevust alustanud seminar andis ka meie maale hulga hästi ettevalmistatud koolimehi ning, et õpetajad saadusandlikul teel (Liivim. 1871. aasta määrusega) ka majanduslikult kindlustati, siis saame aru, miks pedagoogilised huvid etendasid nii valdavat osa kogu meie ärkamisaja vaimlisis liikumisis.

"Koolmeistrite Seltsi" mõte.

Teatavasti oli ärkamisaja enamajao rahvuskultuuriliste ürituste hälliks majanduslikult enamarenenud Viljandimaa (osalt ka Pärnumaa). Siin saab alguse ka mitu pedagoogilist üritust.

Et lahuselavaid õpetajaid isekeskis ligindada ja kooliellu puutuvate küsimuste üle mõtteid vahetada, selleks hakati Viljandimaal kuuekümnendate aastate lõpupoolel ametlikult poolt korraldama "köstrite ja koolmeistrite" konverentse. (Vrdl. meieaegsete õpetajate päevadega!). 1871. a. oli C. R. Jakobsoni õhutusel ka Eestimaa õpetajatel kavatsus Tallinnasse konverentsiks kokku tulla, kuid mitmesugustel põhjustel ei andnud kuberner selleks luba. (C. R. Jakobsoni kiri J. Adamsonile 8. juul. 1871. v. "E. Kirjand." 1913.).

Nendel Viljandimaa konverentsidel kerkisid muu seas ka mitmesugused õpetajate majandusliku omaabi küsimused päevakorrale, nagu leskede kassa ümberkorraldamine (seesugune oli Viljandim. juba 1857. a. saadik olemas), vanadusekassa asutamine jne., millest aga leigelt osa võetakse, "kuna nooremad kooliõpetajad, kel "lesed" ja "vanadus" nii kaugel eespool näivad olevat, piiluvad kassadest kõrva ja ei taha väikest maksu (1 rbl. aastas) tasuda" (V. Reiman, E. Kultura II, lhk. 30.). Mis nendel konverentsidel muidu harutatud, selle kohta pole mul korda läinud ligemaid andmeid leida. Rahvuslikult suunatud õpetajad, eesotsas Paistu Jaan Adamsoniga, pole nen-

dega igatahes mitte rahul olnud seal valitseva "kitsa vaimu" ja tehtud "vildakate otsuste" pärast (E. Kultura II, lhk. 31.). Neist konverentsidest tõuget saades tekib 1860. aasta paiku sootu uus kavatsus - asutada koolmeistrite selts. Pöördutakse C. R. Jakobsoni poole, et see töötaks põhikirja välja, kes seda ka teeb ja oma poolt isegi 10-15 asutajat liiget kogub ning siis Jaan Adamsonile Paistu edasi saadab. (V. kiri J. Adamsonile, "E. Kirjand." 1913, lhk. 270.). Miskipärast vaibub hiljem kogu see kavatsus ilma konkreetsemaid tagajärgi andmata. Arvatavasti mõjub selleks omajagu kaasa Eesti Kirjameeste Seltsi asutamine, mille initsiatiiv lähtus peaaegu samust ringkonnist. Kuigi Eesti Kirjameeste Selts peale puhtpedagoogilise ala taotles ka muid rahvuskultuurilisi ülesandeid, eriti vanavara kogumist ja kirjakeele viljelemist, oli pedagoogiline tegevus seal, vähemalt alguses, seevõrra esiplaanil, et teda täie õigusega võime pidada esimeseks eesti rahvuspedagoogiliseks organisatsiooniks.

Eesti Kirjameeste Seltsi saamislugu.

Eriti ilmselt tuleb E. K. S. pedagoogiline iseloom esile tema saamisloos. 1) 6. märtsil 1868. aastal kirjutab C. R. Jakobson, E. K. S. isa, J. Adamsonile: "Nende päevades saan ka ühe Geograafia teaduse raamatuga valmis, kus 30 kunni 40 ilusat pilti ja kaarti sees on. Nüüd ma aga ei tea kuidas teda

1) E. K. S. asutamise käik on üksikasjalisemalt alles selgitamata. Tavalisti peetakse tema sünnikohaks Helme-Tarvastu koosolekuid 6.-7. juulil 1870. a., (Dr. H. Rosenthal, Kulturbestrebungen ... lhk. 115, M. Lipp, E. Kultura II, lhk. 108., V. Reiman ibid. lhk. 76.), kuid rida dokumente tõendab, et ta mõte ammu enne seda valmis ja isegi põhikiri saadeti juba 1869. a. registreerimisele, kust see aga mitu korda parandamiseks tagasi tuli. (V. Jakobsoni kirjad J. Adamsonile 6. märtsist 1868., 24. dets. 1869., 18. jaanuarist 1870., "E. Kirj." 1913. a. Koidula kiri Almbergile 31. mail 1870., "Koidula ja Almbergi kirjavahetus" jne.).

trükkida, sest Laakmann seda kulu oma peale ei võta. "Koli raamatus" on tal seda värki õppetuse raamat ja mis ta sest küsib, et see raamat sit on, kui ta aga raha sisse teenib... Minu jõud enam ei kanna. Meie peame üht literaari seltsi katsuma asutada, nagu Soome maal, muidu jääb meie kirjavara seks, mis ta olnud ja on". ("E. Kirjand." 1913., lhk. 121.). 12. aug. 1868. a. kirjutas Jakobson J. Köhlerile kavatsusest asutada "õppetuse raamatute laiali laotamise selts" ("E. Kirj." 1912, lhk. 189.), mis nähtavasti midagi muud pole, kui sama "literaari seltsi" mõte. Nii näeme, et esimeseks tõukeks E. K. S. asutamisele on olnud uute õpperaamatute kirjastamise ja levitamise tarve. Umbes samasugusena on uue seltsi ülesandeid näinud ka J. W. Jannsen (vrd. H. Rosenthal, lhk. 126.).

Hiljem, kui seltsi asutamine oli juba konkreetsemalt päevakorral, nägi Jakobson temas peale kirjastusülesannete tähtsuse eestimeelsete õpetajate koondamist üldse ja võimalikult rohkel arvul, kuna J. Hurt pooldas enam kitsamat ja teaduslikkude ülesannetega seltsi (ibid.). Et selts ei satuks sakste mõju alla, ja et kindlustada seal eesti õpetajate mõju, soovitas Jakobson võtta neid sakslasi ja saksameelseid, kes tahaksid seltsi aineliselt toetada, mitte tegev-, vaid ainult kaastöötajaks liikmeiks. "Sel viisil ei või see selts millaski Sakste vola alla langeda, ja mis peaaegu on, eesti koolmeistrid (naad olgu gümnaasi ehk küla koolmeistrid) hoiaksid ohjad omas peus üksi. See annab meie koolmeistrite seisusele kohe oopis tõise tähtsuse, sest see oleks esimene avalik asi, kus nad ilma õpetajate toimetust ette võttavad, ja ma ütlen veel rohkem, see saab meie koolmeistrid pärast täitsa oma enese jalgade peale seadma ja nad saavad seal juures täitsa eesti koolmeistriteks jääma" (kirjas J. Adamsonile 18. jaan. 1870. "E. Kirj." lhk. 271.).

Seltsi põhikirjas, mis 25. nov. 1871. aastal lõplikult registreeriti ja mille järgi selts 25. veebr. 1872. a. tegevust algas, piirdub tema siht ainult varemmainitud kirjastusülesannetega. § 1., milles kõneldakse seltsi sihtidest, kõlab järgmiselt: "Eesti Kirjameeste Seltsi püüdmine on üleüldiskasu-

likke raamatuid eesti keeles välja anda, et neid saksa keelse-
te raamatute asemele astuda lasta, mis senni ajani pea ainsad
allikad olid, kust eestlased vaimuharidust said ja seeläbi sel-
lele raskusele otsa teha, et iga eestlane, kes täielikumat vai-
muharidust nõudis, suure aja ja raha kuluga saksa keele ära
pidi õppima. Kasulikke raamatuid emakeeli välja andes loodab
Selts ühtlasi laiemalt rahva seas vaimu valgustada ja peale
selle rutemini, kergemini ja kindlamini vaimuhariduse tööd eest-
laste seas edasi aidata, kui see ühel või teisel keelel võimalik
on" (V. E.K.S. aastaraamat nr. 1, 1873., lhk. I.).

Seltsi pedagoogilist iseloomu toonitab m. s. ka see asja-
olu, et põhikirja järgi seltsi esimeheks pidi olema mõni eesti
soost õpetaja ja ainult erandina mõnest teisest elukutsest isik
seda kohta võis täita (§ 10).

Asjaolu, et seltsi tegevusse astudes tema etteotsa sai J.
Hurt, kes teatavasti temas enam teaduslikku koondist nägi, ei
jäänud mõjuta ka seltsi üldisele orientatsioonile. Pedagoogi-
liste ülesannete kõrval astusid filoloogilised ja folklorist-
likud. 30. juun. 1872. aastal seltsi üldkoosolekul Tartus defi-
neerib J. Hurt avakõnes seltsi sihi järgmiselt: "Seltsi taht-
mine ja püüdmine on ... ühendatud jõuga ja üksteist edasi aida-
tes eesti kirjavara kasvatada, siis eesti kirjakeelt harida,
teda täielikumaks ja ühetasasemaks teha ja lõpuks, igasugu tu-
lusaid teadusi eesti rahva seas kasvatada, nimelt meie oma va-
na aega uurida ja seks iseäranis mitmesuguseid rahva mälestusi
korjata" (E.K.S. aastar. nr. 1., 1873. lhk. 72.).

Nii näeme, et "õpetuse raamatute laialilaotamise seltsist"
on saanud suurte ja laialiste ülesannetega rahvuskultuuriline
organisatsioon. Kuid see töökava laienemine ei tähenda sugugi
veel pedagoogiliste ülesannete kõrvalajäämist.

E. K. S. pedagoogiline tegevus.

E.K.S. kogu tegevuse võime jagada kahte järku: esimene —
1872 - 1882. a. oli tõusuaeg, teine — 1883 - 1893. a. — lan-

guse 1). Kulminatsiooni punktiks on a. 1882, mil liikmete arv on suurim ning tegevus intensiivseim.

Ärkamisaegse üldise optimismi ja kevadise enesejõutunde kihutusel töötatakse esimesel aastakümnel järjest kasvava hoo ja vaimustusega ning töötajate silmi ees kangastuvad mitmesugused roosilised tulevikupildid. Teisel aastakümnel murrab aga tugev venestuse laine, millele ühe osa tegelaste liigne vene-meelsus ettevaatamatult teed tasandas, varsti noore rahvus-kot-ka tiivad. Ühes üldise allakäiguga algas ka isikute tagakiusa-mine. Nii näit. keelas Tartu seminaridirektor, "vabameelne" Hollmann, oma õpilastel-seminaristidel osavõtte E.K.S. koosole-kuist, kuna maal radikaalsemaid, n.n. "jakobsoniaansemaid" õpe-tajaid hakkas "ametist ära lendama, kui varesid" (J. Kurrik. "E. Kirj." 1922., lhk. 187.). Aleksandri kooli kurb saatus ma-sendas omajagu. Eriti segavalt mõjusid aastakümne vahetusel teravaks läinud vastolud juhtivamate tegelaste vahel (Jakobson-Hurda tüli). Osa agaramaid tegelasi lahkub kodumaalt (J. Hurt, M. Veske, J. Kunder), teisi murrab enneaegne surm (C. R. Jakob-son). Esialgsete juhtide lahkudes, kes oma vastoludeski olid kantud ideelisist püüdeist ja sisemisest veendumusest, algab "epigoonide" enamasti väiklane ja isiklik norimine, mis palju-sid hellemaid töömehi eemale tõukab. Ja nii lähebki E.K.S. vas-tu surmale, mille kohta õieti raske öelda, mil määral see oli loomulik "vanaduse nõrkus", mil määral venestuse vägivald.

E.K.S. pedagoogilisele tegevusele sai eriti saatuslikuks sarnaste silmapaistvate kasvatustegelaste, nagu G. Blumberg, P. Undritz, R. Kallas, A. Grenzstein, J. Kapp j.t. lahkumine 1881. a. peale selle, kui J. Hurt mitmesuguste vastolude tõttu esimehe kohalt keeldus. Tegelaste vahetuse tagajärjel kaldub

1) Teatavasti sulgesid vene võimud E.K.S. 1893. a. Et aga kolme viimase aasta kohta ligemad andmed puuduvad, lõpet mu ülevaade 1890-da aastaga. Niipalju kui teada, seisis tegevus kolmel viimasel aastal peaaegu täiesti. Koosolekud jäid osav. puudusel ära, aastaraamatuid ei ilmunud, uusi raamatuid ei kir-jastatud, aruandeid ametasutisile ei saadetud (see viimane oli-gi sulgemise vormiliseks põhjuseks - v. Dr. H. Rosenthal, lhk. 162.).

seltsi tegevuse raskuspunkt teisel perioodil sootu teisale, kui see alguses oli olnud, millist murrangut täiendavad muu seas ka allpool esitatud konkreetsed arvud.

Ärkamisaja esialgne "kirjameeskond" koosnes eeskätt õpetajaist, kuna haritud talupoegi ja käsitöölisi oli vähe, kõrgema hariduse osalised aga rahvustusi ümber. Alles pärastpoole, kui ka teistesse elukutsetesse enam haritud jõude ilmub ning ümber-
~~rahvustumine seisatama jääb~~ ^{asjakorral muutub} muutub jõudude vahetõrje. Ses suhtes on huvitav vaadelda E.K.S. liikmete jagunemist elukutsete järgi. Asutajatena allakirjutanud 43-st isikust on 30 tegelikud õpetajad. Esimesel tegevusaastal (1873.) ja üheksa aastat hiljem (1882.), mil selts oli kõige arvurikkam, oli liikmeid järgmistest kutsetest:

	1873. a.			1882. a.		
Õpetajaid	45	s.o.	52 %	270	s.o.	24 %
Kirjan.,ajak.,ametr.	5	"	6 "	21	"	2 "
Kõrg.haritl.(arste,pastor., adv.,prof.,ins.,apteekr.j.t.)	5	"	6 "	42	"	3,6 %
Üliõpilasi	4	"	4,3 %	26	"	2,3 "
Vallak.,kõstleid,mõisav.	3	"	3,6 "	58	"	5,1 "
Käsitöölisi	2	"	2,4 "	37	"	3,3 "
Maapidajaid	9	"	11 "	248	"	21,8 "
Majaoman.,tööst.,mõldr., kõrtsm.	2	"	2,4 "	165	"	14,5 "
Teadmata kutsetest	9	"	11 "	267	"	23,4 "
Kokku liikmeid	84			1134		

1890. a. oli järeljäänud 129-st liikmest õpetajaid 49., s.o. umb. 39 %.

Seltsi tähtsamateks tegevusvahenditeks olid: 1) kõnekoosolekud, milliseid korraldati 2-6 korda aastas ja kuhu kokku sõideti üle maa, 2) aastaraamatud, milliseid ilmus iga aasta 1, sisaldades mitmesuguseid artikleid, ning seltsi koosolekute protokollid, 3) kirjastamine, 4) rahvaluule ja vanavara kogumine (eesotsas J. Hurdaga) ja 5) keele uurimine ja murdesõnade kogumine (eesotsas M. Veskega). Käesolevas kirjutises huvi-

tab meid eeskätt kolm esimest tegevusala, kus seltsi pedagoogiline ilme kajastus kõige enam.

Seltsi poolt korraldatud kõnekoosolekutel on peetud
1872.-82.a. 157 kõnet, neist otse~~koos~~ pedag. sisuga 33
1883.-90.a. 105 " " " " " 6.

Muidugi ei puudunud ka teistel kõnedel, näit. neil, mis käisid eesti keele, kirjanduse või ajaloo kohta, kaudne pedagoogiline mõju, seda enam, et kuulajaskond koosnes eeskätt õpetajaist, kuid otse~~koos~~ pedagoogiliste hulka on arvatud siiski ainult need ettekanded, mis käsitlesid kooli- ja kasvatusküsimusi. Ja nendegi protsent pole esimesel tegevusjärgul olnud väike. 1876-1882. a. tegutses koguni eriline õpetajate osakond, mis pidi igal suvel ühenduses üldkoosolekuga eraldi kokku tulema, et omakeskis kooliküsimusi harutada ja õpperaamatuid arvustada. Ka mõned proovitunnid korraldati. 1882. a. likvideeriti aga see osakond, põhjendusega, et üldine juhatuse ja üldkoosolekud neid küsimusi niikuinii käsitlevad. Osak. likvideerimise peapõhjuseks on siiski vist varemmainitud koolimeeste lahkumine seltsist, mis seltsi pedagoogilisele tegevusele üldse suure hoobi annab. Peale kõnede teenivad tähelepanu veel ülevaated ilmunud kirjandusest, milliseid püüti anda võimalikult regulaarselt igal koosolekul ja mille all siis ka arvustati ilmunud kooliraamatuid. 1880. a. paiku kavatseti koguni luua eriline koolikirjanduse arvustamise toimikond, kuid loobuti sellest, ~~siiski~~, lootuses sellekohast tarvet rahuldada üldülevaadetega. Küll tuleb aga siinkohal nimetada võimlemisõpetuse toimikonna ellukutsumist 1875. a. J. Kurriku algatusel. Tähendatud toimikonna töö kohta puudub üksikasjalikum ülevaade; igatahes on ta koolivõimlemise mõtet õhutanud mõningais ajaleheartikleis ja paaris ettekandes E.K.S. koosolekul. 1878. a. ilmus ka E.K.S. toimetuste numbri all võimlemisõpetuse toimk. algataja J. Kurriku "Turnimise raamat", mis on määratud käsiraamatuks õpetajaile. ~~Teisteks~~ Silmapaistvateks referentideks pedagoogilistele teemadele on olnud H. Beckmann, R. Kallas, G. Blumberg, P. Undritz j.t. Teemad on olnud kõige mitmekesisemat laadi - küll koolilise kasvatus, küll õpetuse metoodika alalt. Osa kõnesid on

avaldatud E.K.S. aastaraamatutes ning on oma aja kohta isegi üllatavalt asjalikud ning kvalifitseeritud.

Aastaraamatuid andis selts peaaegu igal aastal ühe välja. Kokku on neid ilmunud 1873-1890. a. 17. Iga liige sai liikmemaksu arvel ühe eks., kuna teised lasti vabalt müügile. Sel teel kanti hulk head lugemismaterjali, selle hulgas ka pedagoogilise sisuga, rahva sekka. "Õpetlikud tükid aastaraamatutes on iseäranis õpetajatele kirjutatud. Niikaua, kui Eesti rahval veel iseäralist kooliajalehte ei ole, oleks väga soovitatav, kui õpetajad neid tükke hoolega loeksid, mis kirjameeste selts neile oma aastaraamatutes pakub", ütleb seltsi esimees J. Hurt ühel koosolekul a. 1875. (v. 1875. a. aastar. lhk. 91.). Ilmunud aastaraamatud sisaldavad peale protokollide ja ametliku osa järgmisel määral artikleid:

1872-82.a. 10 raamatut, art.764 lhk., neist otsek. pedag.
sisuga 142 lhk.

1883-90.a. 6 raamatut, art.384 lhk., neist otsek. pedag.
sisuga 44 lhk.

Nagu näeme, siingi suur langus pedagoogilisis harrastusis teisel perioodil! Artiklite autoriteks on enamasti samad isikud, kes koosolekuil esinesid referentidena ja peaaegu pool artikleist on koosolekuil referaatidena ette kantud. Üldse on 16-es aastaraamatus ära trükitud 15 kasvatus-teaduslikku kirjutist 10-lt autorilt.

Kirjastamine, nagu eelpool nägime, oli see ala, milleks Kirjam. Seltsi kõige enam tarvis oli ja wist on ta siin ka kõige tänuväärsemat tööd teinud. Tarvilikke kooli- ja populaarteaduslikke raamatuid ise kirjastades või neid oma toimetuste numbri alla võttes ja neile mõne erakirjastaja nõutades, virgutab E.K.S. tookordseid sulemehi raamatute kirjutamisele, seega aidates rahuldada tarbeid, mis tekkisid sel alal koolivõrgu tihenemise ja õppekavade avarumisega. Alguses määrati isegi üldkoosolekuil kindlaks, milliseid teoseid kõige pealt tarvis oleks ja tehti eestseisusele üles-

andeks leida autorid ning kirjastaja. Kokku on E.K.S. "Toimetuste" n-ri all ilmunud umbes 100 raamatut, neist enam kui pool kooliraamatud. Viimaste hulgas on mõned veel kuni hilisema ajani tarvitajaid leidnud teosed, nagu C. R. Jakobsoni "Kooli lugemise raamat", J. Kunderi "Arvuvald", M. Jürmanni "Kodukool" I, II, III jne. Ka teiste hulgas on rida suure tähtsusega teoseid, nagu J. Hurda "Vana Kannel" I, II, J. Bergmanni "Üleüldine ajalugu", J. Hurda "Pildid isamaa sündinud asjust", C. R. Jakobsoni "Kolm isamaa kõnet", J. Kunderi "Eesti kirjanduse ajalugu" jne. Ka mõned ilukirjanduslikud teosed on "Toimetuste" n-ri alla võetud (näit. P. Jakobsoni "Udumäe kuningas", J. Pärna "Oma tuba, oma luba" j.t.). Selline kiire ja osalt koguni kavakindel eesti populaarteadusliku ja koolikirjanduse rikastamine oli kahtlemata tänuväärt teene mitte ainult oma aja seisukohalt, vaid sunnib enesest isegi tagant järele suure lugupidamisega mõtlema.

Kõike kokku võttes näeme, et juba ärkamisajal meie rahvusliku kooli põllul võrdlemisi sügavaid vagusid on aetud, ja et alates seitsmekümnendate aastatega just Eesti Kirjameeste Selts oli tookordsete rahvuspedagoogiliste püüete keskkohaks, millele, kahjuks, otsa peale tegi karmikäeline venestus, osalt aga ka tegelaste väsimus ja omavahelised vastolud.

Ilus oli too kõrgelennulise romantikaga läbistatud enneaegselt varajane rahvuslik kevad, seda ilusam, mida ligemalt me teda silmitseme... Seal, kus pealiskaudne pilk näeb paljalt pinnapealsuse ja labasuse sümboliks tarvitatavat "koolmeisteri" kuube (eks heideta ju meie ärkamisaja tegelastele nii sageli koolmeisterlikkust ette!), avanevad enam sellesse süvenejale sootuteised tundeväärtused: suur, ennastsalgav ^{idulys} idealism, nii paljusid meile tundmatuid raskusi ületav töötahe ja selge pilk nii mõneski asjas. Seepärast - austust ja lugupidamist tolle ärkamisaja koolmeisteri vastu, kes kõigi olude kiuste mehena enese sirgu ajas ja kohkumatult oma turjale võttis koorma, mis aeg sinna pani, võttis ning kandis nii, et see kõlbab eeskujuks veel mitmele põlvele.

Allikatena kasutatud kirjandus.

- Eesti saadikute märgukiri Vene keiser Aleksander III-le 19. juunist 1881. "Eesti Kirjandus" 1921 lk. 346-349.
- Eesti ärkamisaja tegelaste koosolek 11. sept. 1878. "Eesti Kirjandus" 1921 lk. 124-127.
- Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamatud I-XVIII. Tartus, 1873-1890.
- Ernits, V. C.R. Jakobson. "Eesti Kirjandus" 1910 lk. 305-323, 465-495.
- Jakobson, C.R. Kolm isamaa kõnet. Peterburis 1870.
- " --- " Kirjad Koidulale 1869-1870. "Eesti Kirjandus" 1912 lk. 32-35
- " --- " Kirjad prof. J. Köhlerile. "Eesti Kirjandus" 1912 lk. 187-197, 248-253, 283-291, 405-407, 1913 lk. 29-32 ja 77-83.
- " --- " Kirjad Jaan Adamsonile. "Eesti Kirjandus" 1913 lk. 119-128, 233-239, 268-282, 309-314, 335-345.
- Jürgenstein, A. J.W. Jannseni ja C.R. Jakobsoni ilmavaste kujunemisest. "Eesti Kirjandus" 1914 lk. 4-8, 79-83
- " --- " Dr. M. Veske. "Eesti Kirjandus" 1915 lk. 129-150.
- Kampmann, M. C. R. Jakobson kui pedagoog. "Eesti Kirjandus" 1912 lk. 97-104.
- " --- " Eesti kirjandusloo peajooned II. G. Pihlakas, Tallinn 1921.
- Kruus, Hans Linn ja küla Eestis. "Noor-Eesti", Tartus, 1920.
- Kurrik, J. Vilksatused ärkamisajast. "Eesti Kirjandus" 1922 lk. 181-193, 239-249.
- Köpp, J. Mõned lisandused P. Undritz'i eluloo juurde. "Eesti Kirjandus" 1921, 122-124.
- Lipp, M. Kodumaa kiriku ja hariduse lugu. II raamat 2. anne. Tartus, 1899.
- " --- " Hans Wühner. "Eesti Kirjandus ja Kultuur" II, lk. 90-113.
- "Postimees" 1857-1907. 50 a. kestuse mälestuseks. Tartus, 1907.
- Prants, H. J.W. Jannseni püüded ja sihid. "Eesti Kirjandus" 1921 lk. 46-54
- Reiman, V. Jaan Adamson. "Eesti Kultuur" II lk. 3-89.
- Rosenthal, Dr. H. Kulturbestrebungen des estnischen Volkes. Cordes und Schenk, Reval, 1912.
- Ruubel, P. Poliitilised ja ühiskondlikud voolud Eestis. A/S "Varrak", Tallinn 1920.

- Weski, J.V. Juhan Kurrik. "Eesti Kirjandus" 1922 lk. 177-181
- Ziegler, Th. Die geistigen und sozialen Strömungen Deutschlands im XIX u. XX Jahrhundert. G.Bondi, Berlin 1921.
- Üheksa Kreutzwaldi kirja C.R.Jakobsonile. "Eesti Kirjandus" 1910 lk. 92-106
- Tuglas, Fr. Eesti Kirjameeste Selts. E. Kirjanduse Seltsi kirj. Tartus, 1932.
- Kruus, H. Eesti Aleksandri kool. Eesti Kirjand. Seltsi kirj. 1939
- " --- " Eesti rahvuslikele põhikeskuste suhtelmise^{ne} ajast 1960-ndail aastail. "Ajalooline Ajakiri" 1934
- " --- " Liivimaa rüütelkonna võitlus eesti rahvusliku trüki-sõna vastu. "Looming" 1929.
- " --- " Carl Robert Jakobson võitlejana. "Eesti Kirjandus" 1932.
- " --- " Eesti rahvusliku ärkamise algupäevilt, palvekirjade aktsioonid 1860-ndail aastail. "Eesti Kirjandus" 1934
- " --- " Eesti ja Läti rahvusliku ärkamisliikumise kokkupuuteist. "Eesti Kirjandus" 1938.
- " --- " Jakob Hurda kõned ja avalikud kirjad.
- Tuglas, Fr. Lisandusi Eesti Kirjameeste Seltsi ajaloolle. "Eesti kirjandus" 1933.

Eesti Kirjameeste Seltsi toimetusel ilmunud teosed.

1. Kallas, R. Mõistlik rehekendaja.
2. Niggol, C.H. Vene keele õppimise raamat.
- 2a. " -- " Vene keele a-b-d-raamat.
- 2b. " -- " Vene keele grammatika.
3. Hurt, J. Vana kannel I, II.
4. Kallas, R.G. Ülesannete kogu.
- 5a. Hermann, K.A. Eesti kannel I.
- 5b. " -- " Eesti kannel II.
6. Jürmann, M. Kodukool.
7. Hermann, K.A. Kodumaa laulja.
8. Jakobson, C.R. Kooli lugemise raamat.
9. " -- " Helmed. Lugemise raamat tütarlastele.
10. " -- " Saksakeele õppimise raamat tütarlastele.
11. Kallas, R.G. Mõistliku rehekenduse kõide tarvilikumad õpetused.
12. " -- " 1/2 toopi pähklaid.
13. Kurrik, J. Turnimise raamat.
14. Veske, M. Öntsa keisri Aleksandri Esimese elu ja olu.
15. Grenzstein, A. Kooli laulmise raamat 1-6.
16. Hurt, J. Pildid isamaa sündinud asjust.
17. Kapp, J. Geomeetria.
18. Hermann, K.A. Loe !
19. Undritz, P. Laste kirjakogu I, II.
20. Grenzstein, A. Saksa keele õpetaja.
21. Kunder, J. Looduse õpetus.
22. " -- " Väike looduse õpetus.
23. " -- " Maakeha elu ja olu.
24. Tülk, J. Geomeetria õpetused.
25. Kurrik, J. Arvuvald I, II.
26. Bergmann, J. ~~Maailma ajalugu~~ Üleüldine ajalugu.
27. Pärn, J. Looduse lugu.
28. Pärn, J. Juhan ja Adele.
29. " -- " Oma tuba, oma luba.
30. " -- " Kirjalikud tööd.
31. Grenzstein, A. Looduse jõud ja nõud. I, II, III.
32. Kapp, J. Eesti ema.
33. Undritz, P. Usuõpetuse raamat.
34. Pärn, J. Töötatud maa.
35. Laane, J. ja Undritz, P. Usu äratamisest ja õpetamisest.
36. Grenzstein, A. Lõbusad laulud lastele.
37. Eglon, J. Piiblilugudes jutustatud hinge õnnistuse sündmus.
38. Hurt, J. Kalendri saba jutud.
39. Pole võimalik kindlaks teha.

40. Grenzstein, A. Koolmeistri käsiraamat.
41. Lüdimois, J. Uus Aabitsa raamat.
42. Undritz, P. Mõistlik jutustaja.
43. Eglon, J. Kurtum, tema elu ja olu.
44. Eisen, M. J. Venemaa geograafia.
45. Kappel, J. Järvamaa ööpik.
46. Eisen, M. J. Eesti luuletused. I.
- 47a Veske, Dr. M. Soome keele õpetus. I. Lühikene grammatik.
- 47b " -- " Soome keele õpetus II. Harjutused.
48. Kurrik, J. Kirjutamise õpetus.
49. Tülk, J. Füüsika õpetus.
50. Raudkepp, A. F. Tarkuse ja vooluse pildid ajaloost.
51. Körv, J. Eesti rahva muiste-jutud.
52. Kurrik, J. Laste arvuväld. I, II.
- 52a " -- " Laste arvuvalla kostused.
53. Jakobson, C. R. Vanemuise kandle heale. III.
54. Raudkepp, A. F. Väikene kiriku ajalugu.
55. Järv, J. Vana ajalugu.
56. Jakobson, C. R. Kolm isamaa kõnet.
57. Jung, J. Läti Hindreku Liivimaa kroonika ehk ajaraamat.
58. Muchell, J. Geograafia õpetuse käsiraamat I.
59. Kunder, J. Laulud.
60. Kurrik, J. Stenograafia õpetus.
61. Seestrand. Soldati taskurasmat.
62. Värat, A. M. Looduse chitus.
63. Pöder, M. Lühikene Vene keele grammatika.
64. Kunder, J. Esimene õpetus Venekeeles.
65. Kunder, J. Eesti muinasjutud.
66. Veske, Dr. M. Korjandused Eesti rahva vanast usust ja vanadest kommetest.
67. Kunder, J. Väikeste laste jutud.
68. Koit, P. Veneriigi ajalugu, Ilovaiski järele.
69. Johanson-Pärna. Vene keele sõnaraamat.
70. Ronimois. Viili mängimise õpetus.
71. Tülk, J. Matemaatika geograafia.
72. Bilov. Füüsika õpetus.
73. Kunder, J. Jutustused Kalevipojast.
74. Adelbert. Teadusline koduse õlle tegemise õpetus.
75. Kurrik, J. Kolm suurt lugu.
76. Kunder, J. Tubak kui himuasi ja õnnetus inimestele.
77. Kunder, J. Elu, viin ja surm.
78. Jakobson, P. Udumäe kuningas.
79. Eesti kirjanduse I võidupidu raamat.
80. Daniel, G. Aia pidaja.
81. Jurkatam, J. Vene keele õpetaja iseõppijatele.
82. Daniel, G. Mesilane.
83. Jung, J. Kodumaalt nr. 10.
84. Eesti parema kirjanduse ja kunsti II võidupidu raamat.
85. Daniel, G. Mesi toiduks ja arstirohuks.
86. Kunder, J. Algapäraseid jutud.
87. Kunder, J. Eesti kirjanduse ajalugu. I.
88. Eisen, M. J. Kalevala. Tõlge.
89. Hermann, K. A. Eesti rahvalaulud segakooridele.
90. Salem. Eesti-Vene sõnaraamat.

Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamatutes ilmunud
pedagoogilised kirjutised.

	Autor	Teema	Aastar.	Aasta
x	Beckmann, H.	Möni sõna tahtmisest.	I, 1-13	1873
	Niggol, C. H.	Möni sõna tundmisest.	I, 14-34	1873
x	Kallas, R.	Nuhtlus ning palk koolis.	II, 1-23	1874
	Blumberg, G.	Kodumaa õpetusest.	II, 24-32	1874
x	Beckmann, H.	Pääst kirjutamisest.	III, 53-61	1875
	G(renzstein), A.	Koolmeistrile.	III, 83-87	1875
x	Undritz, P.	Kõne koolmeistritele.	IV, 43-53	1876
x	Undritz, P.	Kogukondade, perekonna ja koolide vastastiku nõudmistest.	V, 14-26	1877
	Undritz, P.	Mönest päheõpetamise viisist.	V, 27-33	1877
x	Blumberg, G.	Küsimisest koolis.	V, 34-36	1877
	Kunder, J.	Mõtteid ihukasvatamise (ravitsemise) üle.	VII, 28-33	1879
	Hurt, J.	Hää nõu lastevanematele, kes oma la lapsi linna kooli tahavad panna.	VII, 65-73	1879
x	Blumberg, G.	Möni sõna rahvaelu haigustest ja mis kool omalt poolt selle prane damiseks teha võib.	VIII, 3-7	1880
x	Kurrik, J.	Kirjutamise õpetusest.	IX, 15-22	1881
	Jurkatam, J.	Venekeele õpetamisest meie rah- vakoolides.	XVI, 3-46	1888

Ristikesega märgitud kirjutised on varem Seltsi koosolekutel
kõnena ette kantud.

Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamatutes ilmunud
pedagoogiliste artiklite maht.

Aastar.	Aasta	Artileid lehek.	Nendest pedag. sisuga lk.
I	1873	70	34
II	1874	70	32
III	1875	90	14
IV	1876	89	11
V	1877	63	23
VI	1878	56	--
VII	1879	74	15
VIII	1880	60	5
IX	1881	104	8
X	1882	88	-
XI	1883	90	-
XII-			.
XIII	1884/5	79	-
XIV-XV	1886/7	16	-
XVI	1888	54	44
XVII	1889	85	-
XVIII	1890	50	-

Besti Kirjameeste Seltsis peetud pedagoogilised ettekanded.

Koos- olek	Aasta	Autor	Teema.
	II	1872 Beckmann, H.	Mõni sõna tahtmisest.
	III	1872 Kallas, R.	Rahvalikust rehkendamisest.
	VI	1874 Kallas, R.	Nuhtlus ning palk koolis.
	VII	1875 Kurrik, J.	Turnimisest.
	"	" Kallas, R.	Rehkendamise õpetamisest.
	VIII	1875 Beckmann, H.	Kirja kirjutamisest koolis.
	"	" Niggol, C.H.	R. Kallase rehkendamise ülesannete kogu.
	"	" " " "	Venekeele õppimise raamat.
	"	" Veske, Dr.M.	Turnimisest Saksamaal ja teistes Euroopa riikides.
	IX	1876 Kurrik, J.	Õpilase meelelahutusest.
x	X	1876 Kurrikoff, A.	Kasvatusest ja õpetaja ülesannetest.
x	"	" Undritz, P.	Õpetamise viisi üle.
	"	" Grenzstein, A.	Viieist meelest.
	"	" Kapp, J.	Geomeetria õpetamisest rahvakoolis.
	XI	1877 Blumberg, G.	Küsimisest koolis.
	"	" Kunder, J.	Loodusloo õpetamisest.
	"	" Raudkepp, A.F.	Piiblilugude õpetamisest koolis.
	XII	1877 Undritz, P.	Missugused on need nõudmised, mis perekond ja rahvus võib koolide käest pärida ja misagustel tingimustel võib neid nõudmisi täita.
x	"	" Niggol, C.H.	Aupalkadest ja kiitustest koolis.
x	"	" Undritz, P.	Usuõpetamise õpetamisest koolis ühes proovitud tunniga II kásu õpetamise üle.
	XIII	1878 Kurrik, J.	Turnimise õpetamisest.
	"	" Grenzstein, A.	Laulmise õpetamisest rahvakoolis.
	XV	1878 Kapp, J.	Kasvatamine tööle ja kindlusele.
x	"	" Laane,	Usuõpetusest ja piibli lugemisest.
	XVI	1878 Undritz, P.	Laste raamatutest.
	XVII	1879 Kapp, J.	Mälestamise ehk meelepidamise harjutamisest koolis.
	"	" Undritz, P.	Ajaloo õppimise tähtsusest.
	XXI	1880 Blumberg, G.	Laste karistamisest.
	"	" Kurrik, J.	Rehkendamise õpetusest.
	XXII	1880 Blumberg, G.	Mõni sõnake rahvaelu haigustest ja mis kool omal poolt nende parandamiseks teha võib.
	XXVI	1881 Blumberg, G.	Jäädavast kooli kasust.
	"	" Kurrik, J.	Kirjutamise õpetusest.
XXIV	1882	Johanson-Pärna, Natalie	Tütarlaste kasvatamisest ja haridusest.
	XX	1884 Kunder, J.	Laste kirjavarast.
	XXI	1884 Tilk, J.	Kirjutamise Joonistamisest.
	"	" Järv, J.	Kasvatamisest esimestel eluaastatel.
	XXII	1884 Tarkpea, J.	Kas on võimalik meie koolides vahetuvõimeliste õpetajate kasutamist?

* märgitud ettekanded peeti koolõpetajate osavõtmisega korraldusel.

- XLIII 1884 Kurrik, J. Laste kasvatamisest esimestel eluaastatel.
 XLV 1885 Kurrik, J. Laste kasvatamise põhimõtted.

Eesti Kirjameeste Seltsis peetud kõnede üldarv.

1872	5	kõnet, nendest	pedag.	sisuga	2
1873	6	"	"	"	1
1874	9	"	"	"	1
1875	12	"	"	"	6
1876	12	"	"	"	5
1877	16	"	"	"	6
1878	20	"	"	"	5
1879	15	"	"	"	2
1880	16	"	"	"	3
1881	16	"	"	"	2
1882	30	"	"	"	1
1883	20	"	"	"	1
1884	17	"	"	"	5
1885	15	"	"	"	1
1886	9	"	"	"	1
1887	15	"	"	"	1
1888	12	"	"	"	1
1889	10	"	"	"	1
1890	7	"	"	"	1
Kokku	262	"	"	"	39

Märkus. Pärast 1890. aastat E.K.S. aastaraamatuid enam ei ilmunud, mispärast puuduvad andmed hilisemal ajal peetud kõnede arvu ja teemade kohta. Selts suleti teatavasti 1893. aastal. Viimastel aastatel olla mitmed koosolekud jäänud osavõtjate puudusel pidamata. (Rosenthal Dr. H. Kulturbestrebungen ...)